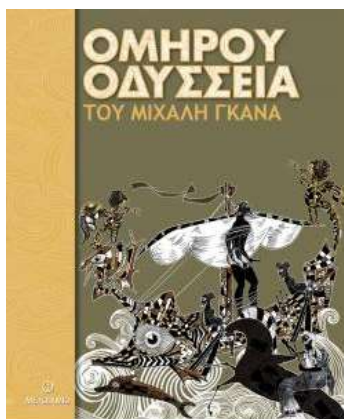

Προτάσεις διδακτικής αξιοποίησης της *Ομήρου Οδύσσειας*
του Μιχάλη Γκανά (Μεταίχμιο, 2016)

Διαβάζω στο εσώφυλλο της καλαίσθητης έκδοσης της Ομήρου Οδύσσειας του Μιχάλη Γκανά *Διασκευή για νέους αναγνώστες* και σκέφτομαι ότι, πράγματι, έτσι ένιωσα και εγώ, ως νέα αναγνώστρια, παρά την πολυετή μου σχέση με τον Όμηρο. Γιατί ο Μιχάλης Γκανάς με έκανε να ξαναδώ το έργο με νέα οπτική. Το διάβασα απνευστί και θαύμασα τη φρέσκια και οξυδερκή ματιά του, το χιούμορ του και τα πολλαπλά στρώματα παιδείας που υφαίνουν τον καμβά της αφήγησής του και μπολιάζουν το παραμύθι με αξίες ζωής. Η εύρυθμη και ποιητικότερη αφήγηση του Γκανά ταξιδεύει τον αναγνώστη στη μαγεία και την ομορφιά του Ομήρου με αλματώδεις και διασκεδαστικές συνδέσεις της εποχής του με το σήμερα. Φράσεις που χρησιμοποιούμε στην καθημερινότητά μας, παροιμίες και γνωμικά (όπως «Το πεπρωμένο φυγείν αδύνατον»), στίχοι που αγαπήσαμε από τους σπουδαίους ποιητές μας («Τα σπλάχνα μου κι η θάλασσα ποτέ δεν ησυχάζουν», «Ω σκοτεινό ανατρίχιασμα στη ρίζα και στα φύλλα!») χαρίζουν ζωντάνια και νέα λάμψη στο ομηρικό ποίημα και το μεταμορφώνουν σε διαχρονικό ανάγνωσμα μέσω μιας πολυεπίπεδης, παιχνιδώδους και ευέλικτης γλώσσας. Γιατί ο λόγος του ποιητή δε συναντιέται μόνο δημιουργικά με την ομηρική αφήγηση αλλά και συνενώνει μαγικά, μέσα από ποικίλα και αυθεντικά διακείμενα, τα ρεύματα της δημοτικής και μοντέρνας ποιητικής παράδοσης, του λαϊκού και σύγχρονου τραγουδιού, του θεατρικού λόγου ακόμα και της Βίβλου.

Η διασκευή ωστόσο του ομηρικού έπους και η δροσερή αφήγηση του Μιχάλη Γκανά θέτουν ευρύτερους προβληματισμούς σε σχέση με την αναπλαισίωση της γνώσης που πρέπει να προσφέρεται στο σχολείο και τον μετασχηματισμό της επιστημονικής

γνώσης σε σχολική. Για να γίνω σαφέστερη, στην Α΄ Γυμνασίου τα 12χρονα παιδιά από τις πρώτες μέρες της σχολικής χρονιάς έρχονται σε επαφή με την *Οδύσσεια* μέσω της αξιοθαύμαστης και υψηλής αισθητικής μετάφρασης του Δημήτρη Μαρωνίτη, ο οποίος αναπαράγει με φιλολογική ακρίβεια και πιστότητα αλλά και βαθιά γνώση της πρωτότυπης αρχαίας γλώσσας τον κόσμο του Ομήρου, αποδίδοντας ταυτόχρονα τις αναπνοές, τους εσωτερικούς κυματισμούς και την προφορικότητα του ομηρικού λόγου.

Ας πάρουμε για παράδειγμα το προοίμιο της Ομηρικής Οδύσσειας.

*Τον άντρα, Μούσα, τον πολύτροπο να μου ανιστορήσεις, που βρέθηκε
ως τα πέρατα του κόσμου να γυρνά, αφού της Τροίας
πάτησε το κάστρο το ιερό.*

*Γνώρισε πολιτείες πολλές, έμαθε πολλών ανθρώπων τις βουλές,
κι έζησε, καταμεσής στο πέλαγος, πάθη πολλά που τον σημάδεψαν,
σηκώνοντας το βάρος για τη δική του τη ζωή και των συντρόφων του
τον γυρισμό. Κι όμως δεν μπόρεσε, που τόσο επιθυμούσε,
να σώσει τους συντρόφους.*

*Γιατί εκείνοι χάθηκαν απ' τα δικά τους τα μεγάλα σφάλματα
νήπιοι και μωροί, που πήγαν κι έφαγαν τα βόδια
του υπέρλαμπρου Ήλιου· κι αυτός τους άρπαξε του γυρισμού τη μέρα.*

Πόσο πιο φιλική είναι όμως η παρακάτω προσέγγιση, ιδίως στην πρώτη επαφή των παιδιών με τον ομηρικό λόγο και μύθο:

*«Μια φορά κι έναν καιρό και δυο καιρούς αν θέλετε και τρεις ήταν ένας άντρας
πολυμήχανος και κοσμογυρισμένος, που είχε σπουδάσει τους ανθρώπους και τους
ήξερε από την καλή κι απ' την ανάποδη. Αυτός ο άντρας έγινε ξακουστός για τα
κατορθώματά του, που τα τραγούδησε ένας μεγάλος Ποιητής, ο Όμηρος! (Ο Όμηρος
είναι πατέρας όλων των ποιητών, ο πρώτος ράπερ και προ-προ-προ παππούς μας.)
Το μεγαλύτερο επίτευγμα του ήταν που πάτησε ή κούρσεψε ή κατέλαβε, όπως θα
λέγαμε σήμερα, το ιερό κάστρο της Τροίας.*

*Το πλήρωσε ακριβά όμως. Δέκα ολόκληρα χρόνια δερνότανε και σκυλοπνιγόταν στη
θάλασσα προσπαθώντας να σώσει το κεφάλι του και τους συντρόφους και
συμπολεμιστές του. Το δεύτερο δεν το κατάφερε τελικά· από δικό τους φταίξιμο.*

Άκου να φάνε τα ιερά βόδια του Ήλιου και αυτός τους καταράστηκε να μην ξαναπατήσουν το χώμα της πατρίδας τους ποτέ. Έτσι και έγινε. Όλοι τους χάθηκαν ανίδεοι και χορτάτοι εκτός από αυτόν για τον οποίο μιλάμε, τον περίφημο Οδυσσέα, που ήταν βασιλιάς της Ιθάκης, γιος του Λαέρτη και της Αντίκλειας, άντρας της Πηνελόπης και πατέρα του Τηλέμαχου. Είχε κι ένα σκύλο, τον Άργο, που ήταν πιστός σαν όλους τους σκύλους. Αλλά ο Άργος παραήταν πιστός. Περίμενε τον Οδυσσέα είκοσι ολόκληρα χρόνια να γυρίσει από την Τροία, για να ξεψυχήσει μπρος στα πόδια του.»

Τι μαθαίνουν τα παιδιά; Όχι μόνο για τις προσπάθειες του Οδυσσέα να γυρίσει στην πατρίδα του αφού κούρσεψε την Τροία χάνοντας από δικό τους φταίξιμο τους συντρόφους του, αλλά και ποιος ήταν ο Όμηρος (ο μεγαλύτερος Ποιητής με κεφαλαίο όλων), που έζησε πολύ παλιά προ-προ-προ ... και έγραφε στίχους με τον τρόπο της μουσικής ραπ, την οποία τα περισσότερα παιδιά γνωρίζουν, ποίηση δηλαδή που δεν τραγουδιέται, αλλά απαγγέλλεται με ιδιαίτερο, ρυθμικό, τρόπο. Αντιλαμβάνονται επίσης τον τρωικό πόλεμο ως κατακτητικό πόλεμο με τα τρία ρήματα «πάτησε ή κούρσεψε ή κατέλαβε». Κατανοούν ακόμα από τη φράση «το πλήρωσε ακριβά όμως» πως η αλαζονεία πληρώνεται σύμφωνα με το αρχαίο ηθικό σχήμα: ύβρις-τίσις. Τέλος, μαθαίνουν όλο το οικογενειακό δέντρο του Οδυσσέα ακόμα και για τον πιστό του σκύλο, καθώς και για την εικοσάχρονη περιπλάνηση του ήρωα. Κι όλα αυτά με έναν εύχαρι τρόπο. Σα να αφηγείται ένας καλός παραμυθάς ή καλύτερα ένας παππούς στα εγγόνια του που τα έχει συγκεντρώσει γύρω του και κεφάτος και τους αφηγείται ιστορίες παραστατικά και με λόγο απλό, καθημερινό, διδακτικό: «Άκου να φάνε τα βόδια του Ήλιου!»

Κι αυτή είναι η πρώτη πρόταση αξιοποίησης της Οδύσσειας του Γκανά: ως παράλληλο ανάγνωσμα με την Ομήρου Οδύσεια. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το μαγευτικό αυτό βιβλίο ως αφορμή για να μπορέσουν να «ακούσουν» τα παιδιά την ιστορία αφηγημένη από έναν μαέστρο του λόγου, έναν ποιητή που αφηγείται σε γλώσσα παιχνιδιάρικη και σκαμπρόζικη. Και στη συνέχεια, αφού μνηθούν στα βασικά θέματα του ομηρικού έπους και στο περιεχόμενό του, προχωρούμε κυματιστά πότε στην ομηρική Οδύσεια και πότε στου Γκανά, χτίζοντας γερά τον μύθο χωρίς χάσματα, ώστε να μάθουν τα παιδιά όλη την Οδύσεια και όχι θραύσματά της.

Και καθώς ο μύθος υφάινεται στο στημόνι της αφήγησης, οι μαθητές θα μπορούσαν να μελετούν τις ενδιάμεσες ραψωδίες, όσες δεν προβλέπεται να διδαχθούν αναλυτικά, από τη διασκευή του Γκανά. Πόσο πιο ανιαρό είναι γι' αυτούς να έχουν μπροστά τους μια φιλολογική περιλήψη και πόσο πιο ευχάριστο ανάγνωσμα είναι το κείμενο του Γκανά. Ας δούμε ένα παράδειγμα. Οι περιπέτειες του Οδυσσέα στο νησί του Αϊόλου, στους Λαιστρυγόνες και την Κίρκη που περιλαμβάνονται στη ραψωδία κ προβλέπονται να διδαχθούν περιληπτικά, ως εξής:

Α.1. Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας κ: Ἀλκίνου Ἀπόλογοι:

Τὰ περὶ Αἴολον, Λαιστρυγόνας καὶ Κίρκην

Ἐπόμενος σταθμός μας ἦταν ἡ Αἰολία, τὸ πλωτὸ νησί τοῦ Αἴολου, τοῦ θεοῦ τῶν ἀνέμων, ποῦ μας φιλοξένησε ἕναν μῆνα. Κατὰ τὴν ἀναχώρηση, ὁ θεὸς μοῦ δῶρισε ἕναν ἀσκὸ, ὅπου εἶχε κλείσει ὅλους τοὺς ἐναντίους ἀνέμους, καὶ ἔπειτα ἀπὸ ταξίδι ἐννέα ἡμερῶν ἀντικρίσαμε τὴν πατρίδα. Μὲ συνειρήρε τότε ὕπνος γλυκὸς καὶ οἱ σύντροφοι, νομίζοντας ὅτι ὁ ἀσκὸς ἐκρύβε θησαυρὸ, τὸν ἀνοίξαν· ἀμέσως ξεχύθησαν οἱ ἀνέμοι καὶ ξέσπασε τρικυμία ποῦ μας γύρισε πάλι στὸν Αἴολο· ἐκεῖνος ὅμως μὲ ἐδίωξε ὡς θεομίσητο.¹

2. Οἱ Λαιστρυγόνες πετροβολοῦν τὰ πλοῖα τοῦ Οδυσσέα. Ρωμαϊκὴ τοιχογραφία τοῦ 1ου αἰ. π.Χ. (Ρώμη, Βατικανό)

Ἐπειτα ἀπὸ ἕξι μέρες φτάσαμε στὴ χώρα τῶν Λαιστρυγόνων, γιγάντων ἀνθρωποφάγων, ποῦ πετροβολώντας κατέστρεψαν αὐτανδρὰ* τὰ ἔντεκα καράβια μου. Σώθηκε μόνον τὸ δικό μου, ποῦ, προνοώντας, τὸ εἶχα δέσει ἔξω ἀπὸ τὸ λιμάνι.

Μὲ μόνον πια αὐτὸ τὸ καράβι φτάσαμε στὴν Αἴα, ὅπου κατοικοῦσε ἡ μάγισσα θεὰ Κίρκη. Χώρισα τότε τοὺς συντρόφους σὲ δύο ομάδες (ἀπὸ εἴκοσι δύο ἀντρες καθεμιά)² μὲ ἐπικεφαλῆς στὴ μία ἐμένα καὶ στὴν ἄλλη τὸν Εὐρύ-

λοχο· ἡ δευτέρη ομάδα κληρώθηκε νὰ πάει γιὰ ἐξερεύνηση.

Πόσο πιο διδακτικὸ καὶ συνάμα διασκεδαστικὸ εἶναι -καὶ ὄχι σὲ βᾶρος τοῦ διδακτικοῦ χρόνου- νὰ διαβάσουν τὶς 7 σελίδες τῆς Ομήρου Οδύσσειας τοῦ Γκανά, ὅπου δὲν μαθαίνουν μόνον τι ἐγίνε ἀλλὰ πῶς ἐγίνε καὶ ἐξόργισαν ὁ Οδυσσεὺς καὶ οἱ σύντροφοί του τὸν Αἴολο, πῶς οἱ κανόνες πρέπει νὰ γίνονται σεβαστοὶ καὶ ἡ περιέργεια δὲν εἶναι πάντοτε γιὰ καλὸ. Χαίρονται ἀκόμα τὸν αὐθόρμητο διάλογο Αἴολου – Οδυσσέα, διασκεδάζουν μὲ τοὺς ἐξυπνοὺς τίτλους τῶν ἐνοτήτων («Οἱ Λαιστρυγόνες δὲν εἶναι φυτοφάγοι» καὶ «Ἡ Κίρκη ποῦ ἐγίνε ἀρνάκι»), γελοῦν μὲ τὸ πάθημα τῶν συντρόφων τοῦ Οδυσσέα στὴν Κίρκη, θαυμάζουν τὴν ἐπινοητικότητα τοῦ Οδυσσέα. Καὶ ἀνάλογα μπορεῖ νὰ γίνε καὶ μὲ τὶς ἄλλες περιληπτικὲς ἐνότητες. Πάρα πολὺ χρήσιμο θὰ ἦταν ἐπίσης σὲ κάθε ραψωδία νὰ διαβάζονται οἱ προοργανωτὲς ἀπὸ τὴν Οδύσεια τοῦ Μιχάλη Γκανά. Οἱ μαθητὲς ἔτσι θὰ μνηθούν

στη μελλούμενη δράση με τρόπο κριτικό και ευφάνταστο τρόπο αλλά και ευχάριστο, λ.χ.:

Άνδρα μοι έννεπε, μούσα πολύτροπον:

Αρχίζει η Οδύσσεια!

Η Αθηνά εξασφαλίζει την επιστροφή

του Οδυσσέα στην Ιθάκη

ενώπιον του Συμβουλίου των Θεών.

Έλειπε, βέβαια, ο Ποσειδώνας. Τυχαίο;

Πόσα πράγματα ακούμε από τον αφηγητή: τον πρωτότυπο ομηρικό λόγο, το περιεχόμενο της α ραψωδίας, τον αντίμαχο του ήρωα θεό, τον Ποσειδώνα. Τον υπαινιγμό για το σκόπιμο συμβούλιο των θεών στην απουσία του με τον συνωμοτικό συνθηματικό λόγο του ποιητή: Τυχαίο; δε νομίζω...

Διαβάζοντας τις μικρές αυτές ποιητικές μινιατούρες που προτάσσονται της πλοκής, οι μαθητές, πέραν του ότι ενημερώνονται για τη συνέχεια, απολαμβάνουν τον ποιητικό λόγο και κερδίζουν χρήσιμες πληροφορίες, όπως λχ στη β ραψωδία το καίριο αφηγηματικό σχόλιο του ποιητή, «*Μέχρι τώρα πάντως Οδυσσέα ακούμε / και Οδυσσέα δεν βλέπουμε*», που επισημαίνει την εκκωφαντική απουσία του ήρωα στις πρώτες ραψωδίες. Στις ραψωδίες γ και δ οι μαθητές προετοιμάζονται ψυχολογικά για μεταγενέστερα σημεία της πλοκής, όπως «*Χθες βράδυ το καράβι του το λέγανε Ελπίδα / και τώρα στην επιστροφή μια μαύρη Νυχτερίδα*», στίχοι που επαναλαμβάνονται και παρακάτω. Αλλού, ο ποιητής ερμηνεύει καταστάσεις, διεισδύοντας στον ψυχικό κόσμο των ηρώων ποιητική αδεία, όπως στον προοργανωτή της η ραψωδίας όπου ο Αλκίνοος φαίνεται να «καλοβλέπει» τον ξένο για γαμπρό του.

Η Οδύσσεια του Γκανά προσφέρεται ακόμα και για όξυνση της κριτικής ικανότητας των μαθητών μέσα από δημιουργικές εργασίες. Θα μπορούσαν να αναλάβουν συγκριτικές αναγνώσεις των ραψωδιών και να επισημάνουν τι παραλείπει ο ποιητής σε σχέση με τον Όμηρο και γιατί. Θα διαπιστώσουν ότι δεν παραλείπεται τίποτα από τον «*βασικό ιστό της αφήγησης*», όπως δήλωσε και ο ίδιος σε συνέντευξή του¹, παρά μόνο οι μακροσκελείς και κουραστικές στερεοτυπικές σκηνές που προσαρμόζονταν από τον Όμηρο ανάλογα με την περίσταση, όπως οι θυσίες, οι ικεσίες, τα γεύματα, καθώς και οι εκτενείς παρομοιώσεις.

¹ <http://www.efsyn.gr/arthro/eprepe-na-eximeroso-ton-omiro-opos-o-mikros-prigkipas-tin-alepoy>

Κραυγαλέα είναι και η απουσία της Πηνελόπης από τη ραψωδία α αλλά και η διαφοροποιημένη παρουσίαση του χαρακτήρα της. Είναι μια «πιο σύγχρονη» γυναίκα, με συνθετότερο ψυχισμό και όχι τόσο σεμνή και καταπιεσμένη όσο είναι στον Όμηρο.

Αυτό μας υπενθυμίζει ότι είναι ενδιαφέρον για τους μαθητές επίσης να ανακαλύψουν τι προσθέτει ο Γκανάς, πέραν του Ομήρου. Θα ανακαλύψουν έτσι όλη την ελληνική παράδοση που ενσωματώνεται αθόρυβα και φυσικά στο έργο του, στίχους από Σολωμό, Καβάφη, Σεφέρη, Ρίτσο, Καββαδία, Γκάτσο, αλλά και από Σαββόπουλο Ρασούλη, δημοτικά τραγούδια κτλ.

Θα ανακαλύψουν ακόμα τα σημεία στα οποία ο Γκανάς κλείνει το μάτι στον αναγνώστη με σύγχρονους υπαινιγμούς, όπως στην αναφορά στους ξένους που ήρθαν στη χώρα μας για να εργαστούν με αφορμή την ξένη που γηροκομούσε τον Λαέρτη. Ο ποιητής σημειώνει σε παρένθεση: *«Πρόσφυγας θα 'τανε κι αυτή όπως και τόσες άλλες/που ήρθαν κι αναλάβανε παππούδες και γιαγιάδες»*. Σε άλλα σημεία αναρωτιέται φωναχτά (*«Γιατί έγιναν όλα αυτά, θα μου πείτε; μη ρωτάτε καλύτερα. Για ένα πουκάμισο αδειανό, για μίαν Ελένη»*) ή σχολιάζει τον Όμηρο: (*λχ Τι έφαγαν, τι ήπιανε ο Όμηρος δεν λέει*) ή και τον ερμηνεύει: *«Ο Όμηρος παρομοιάζει τον Οδυσσέα με ένα δαυλί μισοσβησμένο που κάποιος τό'χωσε στη στάχτη για να μη σβήσει. Έτσι ήταν. Η ζωή του τρεμόπαιζε σαν φλόγα, καθώς είχε γίνει έρμαιο της θάλασσας και των ανέμων τρεις μέρες και τρεις νύχτες.»*

Για πιο «δυνατούς λύτες» θα πρότεινα να ανακαλύψουν και υφολογικές ή ιδεολογικές διαφοροποιήσεις σε σκηνές, όπως λχ στη συνάντηση Ερμή και Καλυψώς, όπου η θεά φαίνεται να μισεί την αθανασία:

«Δεν υπάρχει μεγαλύτερη μοναξιά από την αθανασία. Όλα γύρω μας, τα φυτά, τα ζώα, οι άνθρωποι, μεγαλώνουν, γερνάνε και πεθαίνουν. Κι εμείς εδώ. Αθάνατοι! Πώς ν' αντέξεις όμως τόσους αποχωρισμούς; Εκτός αν είσαι από πέτρα.»

Τέλος, θα πρότεινα το βιβλίο αυτό να διαβαστεί από τους μαθητές στο πλαίσιο της διδασκαλίας του ολόκληρου έργου όχι μόνο από τα παιδιά του Γυμνασίου αλλά και του Λυκείου. Πόσοι μαθητές αποφοιτούν και θυμούνται την Οδύσσεια και την Ιλιάδα από την Α΄ ή Β Γυμνασίου; Ελάχιστοι θα έλεγα.

Οι μαθητές θα μπορούσαν διαβάζοντας όλο το έργο να αναλάβουν ενδιαφέρουσες εργασίες, όπως να παραλληλίσουν το περιπετειώδες ταξίδι του Οδυσσέα με τον αγώνα του ανθρώπου να φτάσει κάπου, με την πάλη του με τους εσωτερικούς

εχθρούς ή ακόμα να μελετήσουν τους χαρακτήρες συγκριτικά με του Ομήρου, να αναζητήσουν τα διακείμενα, να μελετήσουν τον πλούτο της γλώσσας του Γκανά κτλ. Και σίγουρα θα υπάρχουν και πολλές άλλες δημιουργικές προτάσεις αξιοποίησης του έργου, που οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί και μαθητές θα ανακαλύψουν. Πάνω από όλα να απολαύσουν ένα χαριτωμένο και πλούσιο σε διδάγματα ανάγνωσμα και να συνειδητοποιήσουν τη φιλοσοφική αλήθεια που κρύβει ο Επίλογος του ποιητή:

Έτσι σοφός που έγινες θα το 'χεις καταλάβει

ποια είναι η θέση των θεών και ποια 'ναι των ανθρώπων.

Ίσως εμείς τους πλάσαμε με δάκρυα και χώμα

γι' αυτό και μας ποτίζουνε τόση χολή και όξος

μα δεν θα ήταν φρόνιμο να ζήσουμε χωρίς τους.

[...]

Όσο σοφός κι αν έγινες, δύσκολο να εννοήσεις:

Τ' είναι θεός; Τι μη θεός; Και τι τ' αναμεσό τους;

Η ανάγνωση της Ομήρου Οδύσσειας του Μιχάλη Γκανά είναι ένα μαγικό ταξίδι στον μύθο, τη γλώσσα και την ελληνική παράδοση που δεν πρέπει να χάσει κανείς.